

TOPLUMSAL HAREKETLER VE UZUN DEVRİM: ZAPATİSTALAR VE KARA PANTERLER¹

Özgür YILMAZ*

Öz

Uzun Devrim kavramı Raymond Williams'ın önerdiği bir kavramdır. Uzun Devrim nedir? Uzun Devrim, Marksist devrim anlayışıyla ne gibi benzerlikler ve farklılıklar barındırmaktadır? Uzun Devrim bugün sosyal bilimlere neler katabilir? Bu sorulardan hareketle Uzun Devrim olgusuyla toplumsal hareketler literatürü bir diyaloga sokulmaktadır. Toplumsal hareketler ve Uzun Devrim kavramlarının kültür meselesinde ortaklaştığı düşünülmektedir. Çalışmanın temel amacı toplumsal hareketlerin yarattığı ve kültürel değişim/dönüşüm sürecini Uzun Devrim kavramı bağlamında incelemektir. Bu inceleme Zapatistalar ve Kara Panterler örnekleri üzerinden gerçekleştirilmektedir. Çalışmanın bu şekilde hem toplumsal hareketler literatürüne hem de kültürel çalışmalar alanına katkı yapacağı düşünülmektedir. Çalışma giriş ve sonuç bölümleri haricinde iki ana bölüme ayrılmaktadır. İlk bölümde toplumsal hareketler ve Uzun Devrim kavramları incelenmiştir. İkinci bölümde ise Zapatista ve Kara Panter örnekleri incelenmiştir. Çalışmada ikincil kaynaklara/çoklu veri kaynaklarına dayalı nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda metne dayalı dokümanlar ve görsel veri kaynakları temel alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uzun Devrim, toplumsal hareketler, Zapatistalar, Kara Panterler, üç kıtacılık

SOCIAL MOVEMENTS AND THE LONG REVOLUTION: ZAPATISTAS AND THE BLACK PANTHERS

Abstract

The concept of long revolution is a concept proposed by Raymond Williams. What is a long revolution? What similarities and differences does the long revolution have with the understanding of Marxist revolution? What can the long revolution add to social sciences today? Based on these questions, the literature of social movements is put into a dialogue with the phenomenon of long revolution. The concepts of social movements and long revolution are thought to become common in the cultural issue. The main purpose of the study is to examine the cultural change/transformation process created by social movements in the context of the concept of long revolution. This examination is carried out through samples of Zapatistas and Black Panthers. In this way, it is thought that the study would contribute to both the literature of social movements and the field of cultural studies. The work is

¹ Bu çalışma, Özgür Yılmaz'ın İstanbul Üniversitesi bünyesinde, Prof. Dr. Meltem Bostancı danışmanlığında hazırladığı "Dijital Kapitalizmde Eşitsizliğin Dijital Emek Bağlamında Yeniden Üretimi: Afrika Kıtası Örneği" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

divided into two main sections except for the entry and conclusion sections. In the first part, social movements and the concept of long revolution are examined. In the second part, Zapatistas and Black Panthers samples are examined. In the study, qualitative research method based on secondary resources/multiple data resources is used. In this context, text -based documents and visual data resources are based.

Keywords: Long Revolution, social movements, Zapatistas, Black Panthers, tricontinentalism

Giriş

Uzun Devrim kavramı Raymond Williams'ın (1965) önerdiği ve üzerinde pek durulmayan bir kavramdır. Williams'ın "geleneksel sosyalizmin faili olan endüstriyel işçi sınıfını sorunsallaştırarak bilhassa yapı ile fail arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlamakla" (Dworkin, 2021: 13) kültürel Marksizm ekolüne mensup oluşu, kavramın üzerinde durulmamasının gerekçesi olabilir. Anaakımın Marksizm'e uzak konumlanışının yanında kültürel Marksistlerin Ortodoks Marksistlerce "liberal" hatlara (Can, 2004) savrulmakla eleştirilmesi kavrama olan ilgisizliğin bir diğer gerekçe olarak açıklanabilir. Uzun Devrim nedir? Uzun Devrim, Marksist devrim anlayışıyla ne gibi benzerlikler ve farklılıklar barındırmaktadır? Uzun Devrim bugün sosyal bilimlere neler katabilir?

Bu sorulardan hareketle Uzun Devrim olgusuyla toplumsal hareketler literatürü bir diyaloga sokulmuştur. Toplumsal hareketler ve Uzun Devrim kavramlarının ortak noktalarının olduğu düşünülmektedir. Bu ortak noktalardan en önemlisi ikisinin de belirli bir "sürece" gönderme yapıyor olmasıdır. Ancak Uzun Devrim'in kültürel bir yanı da bulunmaktadır. Toplumsal hareketler bu ortaklığı, kendine kültürel meseleleri temel alan "yeni" toplumsal hareketler açılımıyla sağlamaktadır. Meksika Chiapas bölgesinde faaliyet gösteren Zapatista hareketi ile Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) faaliyet göstermiş olan Kara Panterler Partisi'ni incelemek kültürel olanın yarattığı dönüşümü incelemekte önemli fırsatlar sunabilmektedir. Çalışmanın temel amacı toplumsal hareketlerin yarattığı ve kültürel değişim/dönüşüm sürecini Uzun Devrim kavramı bağlamında incelemektir. Bu inceleme Zapatistalar ve Kara Panterler örnekleri üzerinden gerçekleştirmiştir. Çalışmanın bu şekilde hem toplumsal hareketler literatürüne hem de kültürel çalışmalar alanına katkı yapacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma giriş ve sonuç bölümleri haricinde iki ana bölüme ayrılmaktadır. İlk toplumsal hareketler ve Uzun Devrim kavramlarının araştırılmasına, ikinci bölüm ise Zapatista ve Kara Panter hareketlerinin incelenmesine ayrılmıştır. İlk ana bölümde literatür taramasının peşi sıra Uzun Devrim tartışmasına girilmiştir. Uzun Devrim kavramını tanımlamak için "kültür" tartışmalarında bir pozisyon takınmak gerekmektedir. Dolayısıyla burada bir pozisyon

arayışında olunmuştur; bu arayış yolunda Asya, Afrika ve Latin Amerika halklarının mücadelelerini ön plana alan “*tricontinentalism*” yaklaşımının faydalı olabileceği düşünülmektedir. İkinci bölüm ise seçilen örneklerin kısa tarihçelerinin yanında “kültür” alanındaki faaliyetleri ve yarattıkları değişim süreçlerine “kültür”ün oynadığı rolü incelemektedir. Çalışmada ikincil kaynaklara/çoklu veri kaynaklarına (Creswell, 2017: 185) dayalı nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem ikincil verilerin incelenmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu bağlamda metne dayalı dokümanlar ve görsel veri kaynakları temel alınmıştır.

Toplumsal Hareketler ve Uzun Devrim

Toplumsal hareketler, “çeşitli çıkar gruplarından oluşan geniş kapsamlı örgütlerdir” (Tilly, 2008: 13). Kadın örgütlenmeleri, öğrenci ve gençlik örgütleri, işçiler ve aydınlar gibi toplumsal tabakalar toplumsal hareketler içerisinde bulunabilmektedir. Toplumsal hareketler tek ya da birçok problem etrafında örgütlenebilmektedir (Tilly, 2008: 13). Toplumsal hareketler literatüründe eski ve yeni toplumsal hareketler ayrımı bulunmaktadır. Bu ayrıma göre eski toplumsal hareketler dar ekonomik hedeflerle hareket eden, siyasal devrimi ve iktidarı ele geçirmeyi amaçlayan toplumsal hareketlerdir. Eskilerin yerini alan yeni toplumsal hareketler ise sınıf mücadelelerinin yerini dar ekonomik çıkarlardan bağımsızlaşan demokratik hareketlerin aldığını ileri sürmektedir. Bu yeni hareketlerin özgün yanları ise “formel kurumsal-siyasi kanalların dışında çalışmaları, hayat tarzı, etik ve kimlik duyarlılıkları üzerine vurgu yapmalarıdır” (Çetinkaya, 2015: 44-45). Dolayısıyla yeni toplumsal hareketlerin kimliği ve kültürel meseleleri temel aldıkları görülmüştür.

Yeni toplumsal hareketler üzerine çalışan düşünürler sınıflar arasındaki çatışmanın giderek azaldığını ve toplumsal hareketlerin artık homojen özneler şeklinde tasavvur edilemeyeceğini iddia etmektedirler (Della Porta & Diani, 2020: 12). Bu çalışmada kültürel meseleleri temel alan toplumsal hareketler incelenirken sınıfların önemi yok sayılmamıştır. Sınıflar ve sınıf mücadeleleri ortadan kaybolmamıştır. Özellikle neoliberal ideolojinin saldırılarıyla akademik tartışmaların gündeminden düşürülmüştür. Bu söyleme göre “işçiler ve üretim aracı sahipleri arasındaki kutuplaşma, gelir ve statü üzerine sonsuz ve müzakere edilebilir bir geçişlilik içinde dağılır gider; çünkü işçi sınıfı toplulukları artık endüstri kentlerindeki gibi sıkı dayanışma bağlarına sahip olmadığından sınıf önemini yitirmiştir; etnisiteye ve cinsiyete dayalı ilişkiler sosyal hayatın koordinatlarını belirleyerek sınıfın yerini almıştır; yaşam standartları yükseldiğinden sömürü yerini tüketimcilğe ... bırakmıştır” (Dyer-Witford, 2019: 16). Ancak 2008 ekonomik krizi bu noktada yeniden bir dönüm noktası olmuş

ve sınıf temalı çalışmalar yeniden gündeme gelmiştir (Kutlu ve Kaderoğlu Bulut, 2017: 11). Yeniden altını çizmek gerekir ki bu çalışmada toplumsal hareketlerdeki kültür konusu sınıfsal bir bağlamda ele alınmıştır.

Bir toplumsal hareket topluluğu öncelikleri farklı olan birçok çeşitli bireyi ve grubu içerebilir ancak genellikle bir dünya görüşü ve bir mekân etrafında birleşmişlerdir (Meyer, 2002: 12). Belirli dünya görüşleri ya da mekânlar etrafında birleşen toplumsal hareketler, aktivizm yoluyla kültürel değişim sağlayabilmektedir. Toplumsal ve ekonomik yapılara ilişkin bir yeniden inşa taahhüdü sunarak ahlaki değerleri biçimlendirebilmektedir (Zajak ve Sorg, 2020: 13, 15). Hareketler yalnızca devlete ya da tahakküm biçimlerine karşı verilen kamusal mücadeleleri içermemektedir aynı zamanda bireylerin ve küçük grupların toplumsal değişim için gündelik hayatta verdikleri mücadeleleri içermektedir. Kadınlar, siyahlar ve LGBTİ topluluğu gibi yapısal eşitsizliklerle mücadele etmek zorunda kalanlar politika değişimi isteklerinin yanında sembolik anlamda, gündelik hayat ve kültürde değişim talep etmektedirler (Whittier, 2002: 291). Peki, burada “kültür” dendiğinde ne anlaşılıyor?

Kültür kavramı, tanımlanması en zor kavramlardan biridir; birçok farklı düşünce sistemi ve disiplin tarafından farklı şekillerde kullanılmıştır (Oğuz, 2011: 125). Bu zorluk, Uzun Devrim önermesinin de sahibi olan Raymond Williams’ın kültür tanımına başvurarak çözülebilir. Raymond Williams, kültürü tanımlamanın zorluğunun altını çizdikten sonra kavramın en başta “işleme süreci” anlamında ürün ve hayvan yetiştirimine gönderme yaptığını ancak sonrasında zihin yetiştirimine doğru genişlediğini belirtmiştir. 17. yüzyılın sonundan itibaren ise belirli bir halkın bütün yaşam biçimi olan bir “‘tin’ konfigürasyonunun ya da genellemesinin adı oldu” (Williams, 1993: 8-9). Kültür, endüstri, demokrasi ve sınıftaki büyük tarihsel değişimler tarafından ortaya konan tüm başlıklardır. Kültür, Williams’a göre toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamda gerçekleşen değişimlere verilen önemli ve süregelen tepkilerdir (Williams, 1960: xiv-xv). Kültürü bu şekilde geniş tanımlamak, insanlığın tüm üretimini ve eylemlerini, insanların ilişkilerini ve varoluşunu, sıradan olanı anlama fırsatı vermektedir (Taş, 2020: 31). Bu bağlamda örneğin sınıfsal ilişkiler bütünü de “kültür”e dahildir (Coşkun, 2022: 41). Ancak burada dikkati çeken nokta Williams’ın kültürü “süregelen” bir olgu olarak ele almasıdır.

Tricontinental kavramı Afrika, Asya ve Latin Amerika Halklarıyla Dayanışma Örgütü’nün 1966 yılında Havana’da düzenlediği bir konferanstan sonra çıkarılan aynı adlı dergiye referansla kullanılmaya başlamıştır. Bu konferansta, “kolektif sömürgecilik” ve çokuluslu şirketlerin rolüne değinilmiştir (Boumama, 2016: 211). Kavram, üç kıta halkının sömürgeciliğe karşı mücadelelerine atıfta bulunmaktadır. *Tricontinentalism*, sömürgecilik

tarihine karşı “müşterek, siyasi ve ahlaki bir mutabakata dayanır” (Young, 2016: 6). Kavram Türkçe’ye “üçkıtacılık” olarak çevrilebilir. *Tricontinental* dergisi üç kıtanın toplumsal, teorik, kültürel ve siyasi düşünürlerini bir araya getirmiştir ve postkolonyal teorinin doğuşuna öncülük etmiştir (Young, 2016: 283). Üçkıtacılığın kültüre verdiği önem, toplumsal hareketler ve Uzun Devrim tartışmalarının kesişim noktasında bulunmaktadır. Aynı zamanda üçkıtacı bir yaklaşım ile birlikte Latin Amerika’nın Zapatistaları ve “Birinci Dünya’nın başkentlerinde oluşan üçüncü dünyalar”ın (Dirlik, 2006: 77) örneği olan Kara Panterler incelenmektedir.

Uzun Devrim, Raymond Williams’ın 1965’te aynı adlı kitabıyla önerdiği bir kavramdır. Williams’a göre Uzun Devrim insanlar ve kurumları dönüştüren gerçek bir devrimdir. Bu devrim, insanların eylemleriyle sürekli genişlemekte ve derinleşmektedir. Uzun Devrim, adı üzerinde oldukça uzun bir dönemde gerçekleşmektedir. Uzun Devrim, kültürel bir devrimdir ve okuryazarlık, iletişim becerileri, aktif öğrenme süreçleri, demokrasi ve bilim endüstrisinin yükselişiyle alakalıdır. Uzun Devrim yaşam deneyiminin bir parçasıdır ve bu bağlamda kültürel olana ilişkindir. Uzun Devrim oluşan ve değişen yapılara göndermede bulunmakta, dilin ve yaratıcı anlamların açıklamasını sunmakta, yeni gerçekliklerin biçimlendiği ve müzakere edildiği bir bağlam oluşturmaktadır (Williams, 1965: 10-13, 319).

Williams, Uzun Devrimi Büyük Britanya bağlamında değerlendirmiştir. O değerlendirmeye göre Uzun Devrim üç alanda gerçekleşmektedir: Ekonomik, politik ve kültürel. Ekonomik refahın insanlara sağladığı güvenlik, itibar ve güç süreçlerini inceleyen Williams politik kısımda ise demokrasinin yükselişinde liberal teorinin değil işçi sınıfının çabalarını görmektedir. Son alan olan kültürel alanda ise Williams tüm yurttaşların ortak bir kültüre tam katılımını öngören bir vizyona sahiptir. Yine bu alanda Williams modern toplumların gelişiminde iletişim teknolojilerine ve eğitimin rolüne odaklanmıştır (Rustin, 2007: 16).

Uzun Devrim ile birlikte Williams geleneksel olarak devrimden anlaşılan şeyin hem toplumsal hem de zamansal kapsamını genişletmektedir. O’na göre bir devrimin ayırt edilebileceği nokta bir toplumun faaliyet biçiminde, en derin ilişki ve duygu yapılarında yarattığı değişikliktir. Biçimle ilgili başta edebi ya da kültürel kaygılar gibi görünen şeyler, burada devrim kavramıyla ilişkilendirilebilir hale gelmektedir. Çünkü devrim, yalnızca devlet iktidarını ele geçirmek değil, aynı zamanda kapitalist üretim tarzının yeniden üretimine olanak sağlayan, miras alınan tüm biçimleri ve toplumsal ilişkileri derinlemesine işlemek ve gerektiğinde dönüştürmek anlamına gelmektedir. Williams’a göre temel biçimlerin birçoğu ekonomik üretimle ilgili olacaktır ancak diğer pek çoğu benliklerimizi oluşturan derin yaşama biçimleri ve dünyayı görme biçimleriyle ilgili olacaktır. Williams devrimi bir eylemler bütünü olarak

anladığı için devrimin toplumsal kapsamı genişlemektedir. Uzun Devrim, kapitalist toplumun hantal mirasına ve çelişkilerine dalmış ve karışmış uzun bir geçiş sürecidir. Williams'a göre iktidarın ele geçirilişi ani ve kısa bir devrimdir; asıl dönüşüm ise uzun olanda yatmaktadır. Bu noktada Williams Uzun Devrim'in zamansal sürecini "kısa devrimin" de gerisine götürmektedir (Hartley, 2016). Bu noktada akla Marksist siyasal devrim ve toplumsal devrim arasındaki ayrım gelmektedir. Siyasal devrim bir "an"dır, iktidarın el değiştirdiği süre zarfını anlatmakta, iktidarın bir sınıftan bir diğerine geçişini tanımlamaktadır. Toplumsal devrim ise bir süreçtir ve geniş bir zamana yayılmaktadır, bir üretim tarzından bir diğer üretim tarzına geçişi vurgulamaktadır (Şener, 2014: 2-3). Marx toplumsal devrimi şu şekilde tanımlamaktadır:

"Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki ve siyasal üst yapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır. Gelişmelerinin belli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerini ya da, bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan, mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar" (Marx, 1976: 25).

Dolayısıyla Williams'ın Uzun Devrim kavramının Marx'ın toplumsal devrim kavramından etkilendiği söylenebilmektedir. Williams'ın Uzun Devrim'i Ortodoks Marksizm'den iki anlamda bir kopuşu içermektedir. İlk olarak bu kavramla birlikte Williams kültürü toplumsal ve tarihsel bir bütün olarak görmekte ve toplumsal süreçlerin dışında tutan anlayıştan kopmaktadır. İkinci olarak da "Williams, kültür ile diğer toplumsal uygulamalar arasındaki ilişkiyi incelemeye olanak veren bütüncü bir Marksizmden yana tavır alır; kültürü toplumsal ve ekonomik belirleyiciliğin egemenliği altına sokarak kısıtlayan alt yapının üst yapıya üstünlüğü konusunu tartışmaya açar" (Mattelart ve Mattelart, 2020: 84). Williams yine bu kavramla birlikte her dönem ve her toplumun kendi duygu yapısını yarattığını varsaymaktadır (Bourse ve Yücel, 2017: 168).

Uzun Devrim, iletişim, kültür ve bilgi kaynaklarının öneminin yükselişine eşlik eden değişimlere, toplumsal düzende derin yapısal dönüşümlere, sürekli değişen kapitalist ekonomik sistemin bir parçası olarak gelişen ve aynı zamanda birbiriyle çelişen ve birbiriyle örtüşen uzun vadeli benzer bir değişime (Prodnik, 2014: 149). Bu bağlamda yaklaşık on yıl süren Çin Halk

Cumhuriyeti’ndeki Kültür Devrimi (Zuo, 1991: 99), Uzun Devrim’e bir örnek olarak gösterilebilir. Çin Kültür Devrimi yeni bir ekonomi ve toplum inşası sürecinde gereken farklı bir yöntem ihtiyacından doğmuştur. İdeolojik bilinç ve kültürel değişim alanlarında bir değişim yaratmayı amaçlamıştır. Kültürel muhafazakarlığa, eskiye dönüşle mücadele ve bu çabaları ortadan kaldırma amacıyla tetiklenmiştir (Li, 2001: 141).

Sonuç olarak toplumsal hareketler kültürel dönüşüme etki edebilen bir öznel hareket yaratmaktadır. Uzun Devrim de kültürel dönüşümler yaratan uzun bir sürece tekabül etmektedir. Burada kilit nokta “kültür”dür. Marksist toplumsal devrim kavramında da altı çizildiği üzere toplumdaki asıl dönüşümler uzun süreler gerektirmektedir; bugünden yarına gerçekleşmemektedir. Dolayısıyla bu bölümde kültüre olduğu kadar sürece de vurgu yapılmıştır. 30 yıl önce kurulan Zapatista hareketinin verdiği mücadele ve “resmi” olarak 20 yıl faaliyet gösterse de etkileri bugün dahi görülen Kara Panterler Partisi süreci gerektiren kültürel dönüşümlere dikkat çekilebilecek en uygun toplumsal hareket örnekleridir.

Zapatistalar ve Kara Panterler

Zapatistalar, 1 Ocak 1994’te yaptıkları ilk silahlı eylemle adlarını duyurmuştur. Zapatistaların kökleri 1969 yılında Çin Kültür Devrimi’nden etkilenerek kurulan *Fuerzas de Liberación Nacional* (FLN – Ulusal Kurtuluş Güçleri) isimli örgüte dayanmaktadır. FLN’nin ortadan kalkmasından sonra Zapatistalar 1983 yılında *Ejército Zapatista de Liberación Nacional*’i (EZLN - Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu) kurmuştur. Zapatistalar adlarını 1910’da başlayan Meksika Devrimi’nin önderlerinden Emiliano Zapata’ya referansla kullanmaktadır. Kuruldukları andan ilk eylemlerine kadar olan süre zarfını bölgedeki yerli topluluklarla yürüttükleri örgütlenme kampanyasıyla değerlendirmişlerdir. EZLN’nin doğuşunda Kuzey Atlantik Serbest Ticaret Anlaşması’nın (NAFTA) önemli bir etkisi olduğu söylenebilir. Neoliberalizmin etkilediği Meksika’da, EZLN’nin doğduğu yer olan Chiapas ekonomik şartların kötülüğünden en çok etkilenen bölgelerden biridir. Bölgenin yer altı ve yer üstü kaynaklar açısından zengin oluşu da neoliberalizme karşıtlığı kuran temellerden biri olarak öne çıkmaktadır. EZLN her ne kadar silahlı bir hareket olsa da barışçıl ve sivil yönlü kampanyaları birincil sıraya yerleştirmektedir (Yılmaz, 2019).

Zapatistalar küreselleşme süreçlerine bir tepki olarak interneti kullanarak dikkat çekmiştir. Manuel Castells’e göre kazandıkları başarının temelinde bu iletişim stratejileri yer almaktadır. Castells onları “ilk enformasyonel gerilla hareketi” olarak tanımlamaktadır. Özerk iletişim Zapatistaların öncelikli hedeflerinden biridir (Castells, 2006: 110). Castells, Zapatistalar’ın iletişim stratejilerine şu şekilde açıklamaktadır:

“Zapatistalar'ın dünyayla ve Meksika toplumuyla iletişim kurma, halkın ve entelektüellerin zihinlerine girme becerisi yerel, zayıf bir isyancı grubunu dünya siyasetinde öne çıkardı. Bu anlamda Marcos temel önemdedir. Kökleri Kızılderili cemaatlerine uzanan bir hareketin örgütsel denetimini elinde tutan o değildi, ordunun onlara saldıracak olduğu zamanlarda geri çekilme emri vermekle akıllılık gösterdiyse de büyük bir askeri stratejist olduğuna dair bir işaret de vermedi. Fakat Marcos, iyi kurgulanmış yazılarıyla, mizansenyle (maskesi, pıposu, söyleşi yapılan ortamlar) medyayla bir iletişim köprüsü kurmakta olağanüstü bir başarı gösterdi. Biraz beklenmedik etki yaratan bir mizansendi bu, dünya çapında devrimcilerin imajını popülerleştirmekte önemli bir rol oynayan maskesi gibi: Tüm dünyada herkes maske takarak Zapatista olabilir. Ayrıca (bu aşırıya kaçan bir kuramlaştırma olsa da) maskeler, Kolomb öncesi Meksikalı Kızılderililerin kültürlerinde tekrarlanagelmış bir ritüel olduğundan, isyan, yüzlerin eşitlenmesi ve tarihsel geri dönüşler, devrimin son derece yenilikçi teatrallığında birbirine karışır” (Castells, 2006: 111).

Zapatistaların eylem repertuvarlarının alışlagelmiş toplumsal hareketlerden farklılaştığı görülebilir. Onların bu başarısında ekonomiye bilinçli saldırılarından ziyade sürekli kurdukları yeni medya bağlantıları, internet tabanlı ittifak siyasetleri ve toplumsal dışlanma meselesini dünyanın gündemine sokmaları etkili olmuştur (Castells, 2006: 113). Zapatistaları farklı kılan diğer özellikleri radikal taban örgütlenmelerine ve öz savunmaya dayanmasıdır (Haiven, 2018: 154). Zapatista Hareketi ağlar şeklinde örgütlenmekte, sürekli farklılaşma ve yeniden oluşma dinamiğine dayalıdır. Hareket, “kendi kendini üretmekte ve kendi kendine örgütlenmekte olan, her önerinin dikkate alındığı, tartışıldığı, herkesin katkısıyla zenginleştirildiği ve geliştirildiği ‘konsensüs yoluyla demokrasi’ prensibi üzerine kurulmuş, merkezsiz yatay ağların hiyerarşik olmayan” bir yapıdadır (Gorz, 2011: 69).

Zapatistalar toplulukları genelde yerli olsa da politikaları sabit bir kimlik anlayışına dayanmamaktadır. Michael Hardt ve Toni Negri'ye göre (2021: 126) onlar oldukları kişi değil, olmak istedikleri kişi olma hakkını talep etmektedir. Doğrudan siyasal iktidar perspektifine karşıt oluşları, müşterekler yanlısı bir tutumda olmaları, kalkınma sonrası bir ekonomik perspektifleri olması, radikal pedagoji, ortak-araştırma, yerel-ötesicilik, feminist ekoloji ve toplumsal adalet talepleri Zapatista hareketini farklı kılan özelliklerden başkalarıdır (Dokuzovic, 2021: 79). Zapatistalara duyulan sempatiyi açıklayan da bu özellikleridir: “silah kültürünü uygulamayan devrimci bir ordu, ‘iktidarı ele geçirmek’ istemeyen isyancı bir hareket, siyasi oyunun kurallarını reddeden bir siyasi örgüt, nereye gittiğini her zaman bilmeyen ve tereddütlerin itiraf etmekten çekinmeyen bir öncü” (Besancenot ve Löwy, 2022: 73).

Kara Panter Partisi (Black Panther Party – BPP) ise Ekim 1966'da Huey Newton ve Bobby Seale tarafından “Kara Panter Öz Savunma Partisi” (Black Panther Party for Self-Defense) adıyla kurulmuştur. Kara Panterler, grubun kendine özgü siyah deri ceketleri ve siyah bereleri giyen ve genellikle açıkça silah sergileyen genç şehirli siyahlar arasında yaygın bir destek görmüştür. Kurucu Newton en başta siyahi bir kültürel örgüt olan Afro-Amerikan Derneği'ne katılsa da bu oluşumun siyah milliyetçi anlayışından memnun kalmamıştır. Görüşleri, özellikle Elijah Muhammed'in İslam Milleti'nden 1964'te ayrılmasından sonra Malcolm X'in ve o zamanlar Küba merkezli gerilla savaşı savunucusu Robert F. Williams'ınkilerle uyumludur. Dolayısıyla Newton ve Seale, Merritt's Soul Öğrenci Danışma Konseyi ve Williams'tan ilham alan Devrimci Eylem Hareketi ile olan bağlantılarının ardından sivil hakların tanınmasına dayalı BPP'yi kurmuştur. BPP, 1967'de adından "Öz Savunma" ibaresini çıkarmıştır. Parti, Marksist-Leninist, siyah milliyetçi yazılardan, Afrika ve Asya'daki devrimci hareketlerden etkilenmiştir. Kara Panterler Çin Kültür Devrimi'nden örgütlendiği kadar Frantz Fanon'dan da etkilenmiştir. Partinin genç siyahlar arasındaki çekiciliği, ideolojisinden ziyade, siyahlar için silahlı meşru müdafaa hakkını ileri sürerek polis gücüne meydan okuma isteğine dayanmaktadır. Panterlerin açık siyasi hedefleri, on maddelik programlarının (On Nokta Platformu ve Programı) son maddesinde özetlenmiştir: "Toprak, ekmek, barınma, eğitim, giyecek, adalet ve barış istiyoruz. Ve ana siyasi hedefimiz olarak, Birleşmiş Milletler - siyahların ulusal kaderlerine ilişkin iradelerini belirlemek amacıyla, yalnızca siyah sömürge tebaasının katılmasına izin verileceği, kara koloni boyunca yapılacak denetimli plebisit." Polis baskınları ve FBI'm karşı istihbarat programının saldırıları, Kara Panter liderlerinin, partinin stratejisi veya taktikleriyle tamamen aynı fikirde olmayan siyahi militanların güdülerinden şüphelenme eğilimine yol açmıştır. 1970'lerin başlarında, dış saldırılar, yasal sorunlar ve iç bölünmeler nedeniyle zayıflayan BPP siyasi bir güç olarak hızla gerilemiştir. Hareketin kurucusu Newton çeşitli suçlamalarla karşı karşıya kalmış ve Küba'ya kaçmıştır (Carson ve Carson, 1990).

BPP kendilerinden önce gelen Sivil Haklar Hareketi gibi siyahların özgürleşmesine odaklanmıştır. Panterler siyah toplumu Amerika içinde bir koloni ve polisi de siyahların kurtulmaya çalıştıkları bir "işgal ordusu" olarak tasvir etmiştir. Örneğin Vietnam Savaşı sürecinde savaş karşıtı hareketin merkezine ırkçılığı koymuş ve yaydıkları mesajlar Vietnam'da savaştan siyah askerler üzerinde etkili olmuştur (D'Amelio, 2014). BPP'nin çalışma tarzı büyük ölçüde “duygusal bağlılık ve haklı öfke” üzerine kurulmuştur (Street, 2010: 353). BPP aktif olduğu dönemde resmi yayın organı olan gazetelerini aktif olarak kullanmaktadır (Güven,

2020: 69). Kara Panterler etnisite mücadelelerini başarılı bir şekilde sınıfsal gündemle birleştirmiştir (Caunes ve Özdoğan, 2015: 170).

Bu iki hareket de geleneksel sınıfsal hareketlerin dışına çıkmaları bağlamında ortaklaşmaktadır. Her ikisi de tanınma başta olmak üzere kültürel talepleriyle öne çıkmaktadır. Ancak dikkatli incelendiğinde bu iki hareketin katalizörlerinin sınıfsal olduğu görülmektedir. Zapatistalar ilk eylemlerini bir ekonomik karşı çıkışla başlatmıştır. NAFTA isimli neoliberal ajanda, EZLN'nin kamuoyuna çıktığı ilk eylemin sonucunda yayımlanan bildirin alt metninde yer almıştır:

“Bugün artık yeter (Ya Basta) diyoruz! Biz halkımızı inşa edenlerin gerçek mirasçlarıyız, mülksüzler olarak milyonlarız ve tüm kardeşlerimizi en muhafazakar ve hain gruplar tarafından yönetilen ve 70 yıldan fazladır süren diktatörlüğün sonucunda açlıktan ölmek için mücadeleye katılmaya çağırıyoruz. Hidalgo ve Morelos'a karşı çıkanlar, Vicente Guerrero'ya ihanet edenler, topraklarımızın yarısından fazlasını işgalci yabancılara satan onlar, bizi yönetmesi için Avrupalı bir prens getirenler, Porfiriacı bilim adamlarının diktatörlüğünü kuranlar, Petrol Kamulaştırmasına karşı çıkanlar, 1958'de demiryolu işçilerini, 1968'de öğrencileri katledenler, bizden her şeyi; kesinlikle her şeyi alanlar aynı kişiler” (Comandancia General del EZLN, 1993).

Benzer şekilde Kara Panterler de ABD'deki sivil haklar hareketinin mirasçısı olarak ortaya çıkmış olsalar da ülkedeki siyah gettolarının farkındadırlar. Siyahların neden varoşlarda yaşadıklarını hızlı şehirleşmenin yanında sınıf formasyonu ile ilişkilendirmişlerdir. “Varoşu/gettoyu savunma” teması Kara Panterlerin propagandalarında önemli bir yer tutmaktadır (Tyner, 2006: 107). Yaşam alanlarını savunmak bir propaganda faaliyeti olduğu kadar yaşam biçimlerini koruma çabasıyla beraber ele alınması gereken kültürel olana ilişkin bir faaliyettir. Ancak iki hareketin de kültürel olanla ilişkisi bunlarla sınırlı değildir. Birkaç örnekle toplumsal hareketler-kültürel değişim dönüşüm çabası ele alınmalıdır.

Zapatistalar için imaj oluşturma hareketin önemli bir bileşenidir. Zapatistalar için isyanın imajı -yoksulluğa kapılmış ideolojik olarak muğlak yerli imajı- isyanın amaçları kadar önemlidir. Zapatistalar popüler kültürle yaptıkları pazarlıkla devlet güçlerince yok edilmekten korunarak davalarına uluslararası bir destek çekmeyi başardılar (McCowan, 2003: 33). Hareket yeni bir kültürün başlangıcı olarak görülmüştür. Dünyanın birçok yerinde EZLN'nin “Ya Basta” ifadesi grafiti olarak kullanılmış, bir popüler kültür ögesi olarak tişörtlere basılmıştır. Küreselleşme karşıtı protesto gösterilerinde katılımcılar kar maskeleri takmıştır. Birçok bölgede siyasi broşür ve konferanslarda Zapatistaların kar maskeleri kullanılmıştır. Zapatistalar kendilerini özne olmayan bir özne olarak sunmaktadır. Yani onların sesleri yoktur – ki bu kar

maskesi ile sembolize edilen şeydir. Kendilerini yerel düşünme biçimleri ve kültürel uzamdaki faaliyetleri ile tanımlarlar. Antonio Gramsci'den etkilenerek kurtuluşu, kültürel ilişkiler ve özgürleşmeyi içeren bir süreç olarak ele almışlardır (Couch, 2001: 244-250).

Zapatistaların siyasete katılım şekillerinde öne çıkan bir unsur kendi kamusal söylemlerini oluşturmalarıdır. Bu siyasi katılım biçimi yeni askeri ve politik liderlik unsurlarını içermektedir. Örneğin hiyerarşik bağlamdaki en üst konumda yer alan *Comité Clandestino Revolucionario Indígena* (Yerli Devrimci Gizli Komite) genellikle sivillerden oluşmakta ve bölgedeki her yerli etnik gruptan en az bir kadın ve bir erkeği içerecek şekilde oluşturulmaktadır. Komitenin aldığı her karar tartışılmak ve danışılmak üzere sayıları devamlı olarak değişen ama en az 1.000 olan Zapatista topluluklarına gönderilmektedir. Bu topluluk meclisleri yerel meselelerin haricinde politik kararlar da alabilmektedir. Buna Zapatista yönetimini belirleyen seçimler de dahildir. Bu meclisler mahalli ve bölgesel çapta örgütlenmektedir. 2003 yılında EZLN, belediye ve bölgesel meclisleri tamamen sivillere bırakmış yalnızca askeri ve politik strateji görevlerini elinde tutmaya devam etmiştir. Chiapas bölgesinde Zapatistaların 38 tane belediye konseyi ve meclisi, 5 tane de İyi Yönetim Meclisleri (*Juntas de Buen Gobierno*) olarak adlandırılan bölge meclisi bulunmaktadır. Bunların sayıları da zamana göre değişebilmektedir. Meclisler her Zapatistaya hükümet görevi alma ve yönetme tecrübesini verecek şekilde tasarlanmıştır. Buradaki amaç insanların düzenli olarak hizmet etmesi ve hükümet sürecinin mistikleştirilmemesidir. Belediye konseylerine seçilen temsilciler açık olarak oylanmakta, görev süreleri 1 yıldan 3 yıla kadar değişebilmektedir. Hiçbir görevli siyasi katılımı için ücret almamaktadır. Bunun yanında Zapatistalar adli meseleleri ve çatışmaları üç adet "Onur ve Adalet Komisyonu" ile sağlamaktadır (Starr, Martínez-Torres ve Rosset, 2011: 104-106).

Ekonomik meselelerde ise kırsal ekonomiyi yeniden inşa etme çabası görülmektedir. Bu çabalar yerel çiftçilerin rekabet edemeyecekleri ucuz ithalatla yerel mısır pazarının dolmasını engellemeyi, özelleştirme ve çiftçiler için kredilerin sağlanmasını ve çiftçilerin mahsullerini piyasaya sürmeye yardımcı olmayı içermektedir. Yerel ekonominin yeniden inşası, tarım ürünleri, el sanatları ve hatta giysi ve bot üreten kooperatifler ve kolektifler kurmayı içermektedir. Bu kolektifler aracılığıyla da aksi takdirde işsizlik nedeniyle göç etmek zorunda kalacak gençlere eğitim fırsatları yaratılmaktadır. Aynı zamanda Zapatistalar, satın alınan ithal tarım kimyasallarına bağımlılığı azaltmak ve tarımsal bağımsızlığı tesis etmek için agroekolojik çiftçilik uygulamalarını teşvik eden programlar oluşturmuştur. Korporativizm ve kayırmacılığın egemen olduğu eski siyaset tarzında, her zaman aynı kişiler hükmeder, tartışır ve karar verir ve kadınlar, yerli halk ve ötekiler marjinalleştirilmiştir. Yine Zapatistalar

uluslararası meselelere şu şekilde yaklaşmaktadır: Dünyanın geri kalanından müttefiklerini periyodik olarak toplantıya çağırılmaktadırlar. Bu uluslararası buluşmalar “galaksiler arası” olarak adlandırılmaktadır (Starr, Martínez-Torres ve Rosset, 2011: 107-108). Ulusal meselelere “birçok Meksika’nın sığıdığı bir Meksika” yaratma güdüsüyle yaklaşan Zapatistalar uluslararası meselelere de “birçok dünyanın sığıdığı bir dünya” yaratma güdüsüyle yaklaşmıştır (Montesorri, 2018: 62).

Maddi taleplerle geleneksel köylü ve yerli hareketlerinin özelliklerini ve kültürel haklara odaklanan yeni bir toplumsal hareketin yönlerini ima ettiğinden, hareketin melez bir karakteri olduğu söylenebilir. Seçilen lider Subcomandante Marcos (*Subcomandante* Yardımcı Komutan anlamına gelmektedir ve kendini halkın hizmetinde gördüğü için bu titri kullanmaktadır) kendini sözcü olarak tanıtmaktadır. Sürekli içtiği piposuyla karakterize edilen Subcomandante (*El Sub* olarak kısaltılır) Gramsci ve Che Guevara’dan olduğu kadar klasik edebiyat, roman ve eleştirel söylem analizinden etkilenmiştir. Bu etkilenmelerin sonucunda kendine siyaset ve edebiyatı birleştiren bir söylem oluşturmuştur (Montesorri, 2018: 64).²

Temsil kapsamı, EZLN'nin tüm azınlıklar için eşit kamu hakları elde etme ve farklı olma hakkı mücadelesinde yalnızca bölgesel düzeyde değil, aynı zamanda ulusal ve ulusötesi düzeyde de faaliyet gösterme arzusuyla birleşmektedir (Montesorri, 2018: 66). Marjinalleşme, dışlanma ve göç tarihini paylaşan Zapatistalar’ın kimlikler üzerindeki tavrı şu alıntıda açığa çıkmaktadır: “Marcos San Francisco’da eşcinsel, Güney Afrika’da siyah, Avrupa’da Asyalı, San Isidro’da Chicano, İspanya’da anarşist, İsrail’de Filistinli, San Cristóbal sokaklarında yerli, Almanya’da Yahudi, siyasi partilerde feminist, Bosna’da pasifist, And Dağları’nda Mapuche, galerisi veya portföyü olmayan sanatçı, herhangi bir Meksika’daki herhangi bir şehrin herhangi

² Siyaset ve edebiyatın birleşimi Marcos’un “Zapatista Hikayeleri” başlıklı kitabında anlattığı bir öyküden örneklendirilebilir:

“Geçen gün başıma gelenler hakkında bir hikaye anlatacağım size. Gözlük takıp pipo için küçük bir böceğin hikayesi bu. İçmek için bir parça tütün aradığım ve ne yapsam bulamadığım bir günde karşılaştım onunla. Dedğim gibi, öyle oraya buraya bakıp aranırken, birden hamağımın yanında, yerde, ince uzun bir hat boyunca dökülmüş bir parça tütün gördüm. Tütünüme nereye gittiğini, onu hangi alçağın aşırıldığını ve şimdi de böyle ortalara saçtığını görmek için takip ettim bu izi. Derken, birkaç metre ileride, bir taşın arkasında bir böcek karşılaştım; küçük bir çalışma masasının başına oturmuş, önüne yığılmış birtakım kağıtları okuyor ve küçük bir pipo içiyordu. ‘Öhö! Öhö!’ diye öksürdüm, Böcek benim varlığımın farkına varsın diye, ama dönüp bana bakınadı bile. Sonunda, “Hey! O benim tütünü,” diye seslendim. Böcek, gözlüklerini çıkardı, beni baştan aşağıya şöyle bir süzdü ve aksi bir tavırla, ‘Lütfen, Yüzbaşı, rica ederim beni rahatsız etme,’ dedi. ‘Çalıştığımı görmüyor musun?’ Biraz şaşırımtım, önce onu tekmelemek istedim ama sonra sakinleştim. Yanına oturup çalışmayı bekledim. Bir süre sonra kağıtlarını topladı, masasının çekmecesine koydu ve piposu ağzında, ‘Tamam. Şimdi senin için ne yapabilirim, Yüzbaşı?’ diye sordu. ‘O benim tütünü,’ diye cevap verdim. ‘Senin tütünü mü?’ dedi. ‘Sana da bir parça vermeme mi istiyorsun?’ Sinirlenmeye başlamıştım, ama böcek, küçük bacağını uzatarak tütün kesesini bana ikram etti. Sonra da ekledi: ‘Kızma, Yüzbaşı. Biliyorsun, buralarda tütün bulmak kolay bir iş değil, ben de biraz seninkinden almak zorunda kaldım.’ Bunları duyunca rahatladım. Sevmiştim böceği. ‘Dert etme,’ dedim. ‘Bende daha var.’ ‘Hım,’ diye cevapladı beni. ‘Peki, senin adın ne?’ diye sordum. ‘Nebuçadnezzar,’ dedi ve devam etti: ‘Ama arkadaşlarım bana Durito derler. Sen de Durito diyebilirsin, Yüzbaşı’” (Marcos, 2003: 3-4).

bir mahallesinde bir Cumartesi gecesi ev hanımı, içeride hikaye muhabiri, saat 22:00'de metroda yalnız kadın, topraksız köylü, marjinal editör, işsiz işçi, kitabı veya okuyucusu olmayan bir yazar ve kesinlikle güneydoğu Meksika'da bir Zapatista” (BBC Mundo, 2003).

EZLN kendini halk hareketinin öncüsü olarak konumlandırmamakta, kendi mücadele biçimini de mümkün olan tek mücadele biçimi olarak görmemektedir. Onun liderliği altında değil ama etkisi altında geniş bir Meksika sivil toplumu cephesi yaratılmıştır. EZLN'nin gücü silahlarda değil, sivil toplumla diyalog ve siyasi iş birliğinde bulunmaktadır (González Aróstegui 2003: 11). Bu iş birliğine verilecek uygun bir örnek Zapatistaların İtalya'nın ve dünyanın en köklü futbol kulüplerinden biri olan Inter ile kurdukları birliktelikte görülmektedir.

2004 yılında Inter kulübü futbolcuların cezalarından biriken 5.000 euroluk bir bağışla Zapatistalara yardım etmiştir. Kulübün kaptanı Javier Zanetti de yerel hastaneye bir ambulans bağışında bulunmuştur. Bundan bir yıl sonra Subcomandante Marcos kulübü bir dostluk maçı için davet etmiştir. Her ne kadar bu davet kabul edilmese de Inter ve Zapatistalar arasındaki dostluk devam etmektedir (Goal, 2014). Inter'in Chiapas'ta bir futbol okulu vardır ve kulüp bölgeyi düzenli aralıklarla ziyaret etmektedir (Inter, 2017).

Şekil 1: Inter FC'nin Chiapas'taki Futbol Okulu (Intercampus, 2016).

Zapatistaların bölgelerindeki duvarlara çizdikleri resimler de bir akım olarak görülmektedir (Christ, 2020). Beatriz Aurora isimli sanatçının resimleri de Zapatista resminin örneklerindedir (Visual Squirrels, 2014). Zapatistaların kendi yazdıkları ve onların adına yapılan şarkılar da popüler kültürde önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin Manu Chao isimli şarkıcının “EZLN... Para tod@s todo...” şarkısı bu şarkıların en çok dinlenenlerinden biridir (Chao, 2002). Zapatistaların etkilediği birçok sanat dalından biri de sinemadır. EZLN ile ilgili birçok belgesel ve film çekilmiştir. Bunlardan belki de en bilineni “A Place Called Chiapas” belgeselidir (Wild, 1998).

Şekil 2: Chiapas bölgesinden bir duvar resmi (Christ, 2020).

Zapatistalar şiddet içermeyen bir orduya sahip olmaları; siyaset literatürüne dayattıkları kendilerine ait bir dil (örneğin İyi Yönetim Meclisleri'nin merkezlerine *caracoles* yani salyangoz adı verilir); *mandar obediendo* (itaat ederek yönetme) olarak adlandırdıkları katılımcı siyaset felsefeleriyle; geleneksel tıp ile olan ilişkilerinde (coca yaprağı çiğnemeleeri buna bir örnek olarak verilebilir); yerli kültürü ve sanatını öne çıkarmalarıyla; kadınlara, engellilere, yaşlı ve çocuklara verdikleri değerle; kurdukları “intergalaktik” ilişkilerle; yeni medyayı aktif kullanımlarında; lider kültürünü yapısöküme uğratmalarıyla farklı bir kültürün tohumlarını ekmiştir. Bu kültür, toplumsal hareketi hem dönüştürür hem de onunla birlikte dönüştür ve gelişir. Örneğin hareketin sözcüsü Marcos, görevini başka birine sessiz sedasız bir şekilde bırakabilmiştir (BBC, 2014).

Kara Panterler parti olarak her ne kadar 20 yıllık bir zaman diliminde aktif olsalar da daha büyük bir mirastan söz edilebilir. Parti dağıldıktan sonra yerini birçok irili ufakla örgütlenmeye ancak daha da önemlisi siyah radikal geleneğine bırakmıştır (Umoja, 1999: 131). Siyah radikal gelenek, Afrika ve Afrika Diasporası'nın fikirlerin, uygulamaların, kültürel ve edebi biçimlerin yanı sıra dini oluşumların ve siyaset felsefesinin ayrıntıları olduğu belirgin bir siyasi ve entelektüel gelenektir. Bu, basitçe coğrafi bir gelenek olarak konumlandırılması gereken bir gelenek değildir, daha ziyade, diğer tüm entelektüel ve politik gelenekler gibi, ortaya koyduğu sorularla karakterize edilmektedir (Bogues, 2011: 484). Bu bağlamda Kara Panterlerin mirası yalnızca ABD'deki siyah topluluklarıyla sınırlı değildir. Örneğin bugün ABD'de faaliyet gösteren en büyük toplumsal hareketlerden biri olan Black Lives Matters hareketi Kara Panterlerin mirasçısıdır (Chow, 2021).

Kara Panterler de Zapatistalar gibi yeni bir siyasi kültür iklimi biçimlendirmeye çalışmıştır. Örneğin partinin "bakanlıkları" vardır: Güvenlik, enformasyon, eğitim vb. (Williams, 2008: 18). Kara Panterlerin Zapatistalara kıyasla şiddetle daha fazla ilişkili bir kültürleri vardır. Örneğin parti gazetesinin 21 Kasım 1970'li sayısındaki bir çizimde "İnsanları Dışarı Çıkarıp Domuzları Öldürtecek Resimler Çizmeye Başlamalıyız" ibareleri yer almaktadır (Doss, 1999: 245). Ancak bu noktada ABD'de siyahların maruz kaldığı şiddetin de önemli bir etkisi vardır. Kara Panterler Frantz Fanon'dan etkilendiği bilinmektedir. "Fanon için ulusal kurtuluş mücadelesi, şiddetin dışarıya, geldiği yere, yani sömürgeciye karşı yeniden yönlendirilmesi için beden eğitilmesidir. Bu nedenle işkence edilmiş, acı çeken bedenler devrimci milliyetçilik bayrağı altında kendi gerçek güçlerini yeniden keşfedebilirler" (Hardt ve Negri, 2021: 54). Dolayısıyla Panterler şiddeti kurucu bir siyaset öğesi olarak kullanmaktadır.

Kara Panterlerin Platform ve Program girişimi onların sosyopolitik isteklerinin sözcüsü olmuştur. Dokuz "talep" şu şekildedir: Özgürlük, tam istihdam, kapitalist sömürünün sona ermesi, düzgün barınma, siyahların tarihini ve siyahların mevcut kötü durumunu vurgulayan eğitim, askerlik hizmetinden muafiyet, polis vahşetinin sona ermesi, tüm siyah mahkumların serbest bırakılması ve yargılanan siyahlar için akranlarından oluşan jüriler (Carpini, 2000: 191). Panterler bu istekleri talep etmekle kalmamış, hayata da geçirmiştir. Örneğin parti yönetimi siyah gençliği arasındaki uyuşturucu sorununa ilişkin "Kapitalizm artı Uyuşturucu eşittir Katliam" broşürünü yayımlanmıştır (Tabor, 1970).

Kara Panterler aynı zamanda siyah kadınların etkin olarak çalıştığı bir toplumsal harekettir. Kara Panter Partisi'nde erkekler üst düzey pozisyonların çoğunu elinde tutarken üyelerin yarısından fazlasını kadınlar oluşturmuştur. Başlangıçta Panterlerin toplumsal cinsiyet politikaları üzerine yapılan çalışmalar, grup içindeki cinsiyetçiliğe odaklanmıştır. Parti içinde

ataerkil eğilimler ve erkek şovenizmi vardır. Son araştırmaların da gösterdiği gibi, Panterler arasındaki toplumsal cinsiyet, cinsellik ve kadınlığın kesişimi daha önce varsayıldığından çok daha karmaşık ve dinamiktir. Panter kadınları genellikle Parti içindeki erkeklerin ataerkil davranışlarına direnmiş ve toplumsal cinsiyeti vurgulayan bir söylem oluşturmuştur. Devrimci söylemleri içinde, Parti'deki kadınlar, cinsiyet eşitliğini onaylayan ideal bir sosyalist toplum hayal etmiştir (Young, 2019: 2). Kadınlar başlangıçta BPP içinde birkaç resmi liderlik rolü üstlense de erkek resmi liderler giderek artan bir şekilde devlet siyasi baskısı, hapsedilme veya sürgünle karşı karşıya kaldıkça stratejik liderlik rolleri oynamıştır. Panterlerin taban üyelerinin büyük bir kısmı olarak kadınlar, örgütün en demokratik katmanını işgal etmiş ve yoksul topluluklarda örgütün kamusal yüzü olarak hizmet etmiştir. 1970'lerde kadın Panterler, BPP'nin yerel siyasete başarılı bir şekilde girmesine öncülük etmiş ve toplu çocuk bakımını kolaylaştırmak için örgütsel yapılar yaratmıştır. Büyük ölçüde bu kadınların çabalarının bir sonucu olarak Kara Panter Partisi, siyah erkek ve kadınların toplumsal cinsiyet meseleleri etrafında radikalleştirilebildiği, cinsiyetçiliğe ve ataerkilliğe meydan okuyacak araçlar bulabileceği ve toplumsal cinsiyet rollerini yeniden kavramsallaştırabileceği bir yer haline gelmiştir (Spencer, 2008: 91).

Panterler 1970 yılında “Kara Panterlerin Okul Çocukları için Ücretsiz Kahvaltı Programı”nı yürürlüğe sokmuştur. Bu, partinin yarattığı toplumsal programlardan biridir (Blakemore, 2021). Parti sağlık hakkını da ele almıştır. Partinin vizyonu, herkes için sağlığın sağlanmasının daha adil ve hakkaniyetli bir dünya gerektirdiği şeklindedir. Kara Panterler, böyle bir dünyanın işleyebileceği yolları modellemek için ülke genelinde ücretsiz sağlık klinikleri açmıştır. Sonunda Parti tarafından 13 tane klinik kurulmuştur. Kara Panter Partisi klinikleri, İnsan Hakları Tıp Komitesi'nin ortaya çıkmasına neden olan sivil haklar hareketinde kökleri olan toplum temelli sağlık hizmeti sunma hareketinin bir parçasıdır. Parti, yoksulluğa değinilmeden sağlığın tam olarak elde edilemeyeceğine inanmıştır (Bassett, 2016: 1741).

Şekil 3: Kara Panterlerin Okul Çocukları için Ücretsiz Kahvaltı Programı (Yoo, 2015).

Caz, ruh ve funk'tan erken hip-hop'a kadar siyah hareketin yayılımına yol açan müziktir (Rose, 2018: 4). Afro-Amerikan müziği -ritim, blues ve hepsinden öte soul- Parti'nin yaygınlaştığı dönemde Curtis Mayfield, James Brown, Sam Cooke ve Nina Simone gibi sanatçılar sayesinde patlamıştır. Daha sonra ritim ve blues ve ruh müziği, funk, rap ve modern ritim ve blues'un yolunu açmıştır (Dagnini, 2008: 3). Örneğin ABD'de rap müziğinin 1990'lı yılların öne çıkan isimlerinden biri olan Tupac Shakur ile BPP bağlantısı dikkat çekicidir. Shakur'un annesi Afeni Shakur bir parti üyesidir. Tupac Shakur, çevresinde aktif partililerin bulunduğu bir ortamda büyümüştür ve verdiği bir röportajda şarkı sözlerinde ABD'de siyahlara uygulanan sistematik şiddet ve nihilizm arasında bir bağlantı kurmaya çalıştığını söylemiştir (Keeling, 1999: 59-60). Parti'nin sinema alanı üzerinde de etkisi olmuştur. Kara Panterler hakkında yapılan film ve belgesellerden bazıları “*The Murder of Fred Hampton*” (Alk, 1971), “*Lowndes County and the Road to Black Power*” (Gandbhir ve Pollard, 2022) ve “*Judas and the Black Messiah*” (King, 2021) olarak sıralanabilir.

1960'lı yılların şiiri de Panterlerden ve siyah hareketin bütününden etkilenmiştir. Siyah yazarlar özellikle devrim kavramı etrafında yazmıştır. Şiirlerinde ırk, yeniden tanımlama ve savaş gibi yeni konuları kullanmışlardır. Irk konusu Amerika'daki yapısal ırkçılığı, yeniden

tanımlama siyahlara verilen yeni isimleri ve savaş da beyazlar ve siyahlar arasındaki çatışmayı işaret etmektedir (Jennings, 1968: 106-107). Kara Panterlerin gazete ve broşür gibi medya organlarında karikatürün de halkı bilinçlendirmek amacıyla kullanıldığı görülmektedir (Thomas, 2017: 49).

Kara Panter Partisi'nin kurduğu uluslararası ilişkiler de oldukça dikkat çekicidir. Örneğin Kara Panterler Küba Devrimi'nden etkilenmiştir. Birçok Kara Panter üyesi Küba ile iyi ilişkiler kurmuştur. Bunlardan biri Assata Shakur'dur. Fidel Castro, 1979'da New Jersey'deki hapisneden kaçışının ardından ABD'de kaçak olarak yaşadığından sonra Küba'ya kaçtığına 1984'te Kara Panter Partisi üyesi Assata Shakur'a siyasi sığınma hakkı vermiştir. Assata, New Jersey Eyalet Polisi Werner Foerster'ı 1973'te, kendisinin ve diğer iki kişinin stop lambası kırıldığı için kenara çekilmesinin ardından çıkan bir çatışmada öldürmekten suçlu bulunmuştur. Shakur'un hapisneden kaçmasına yardım etmekle suçlanan siyasi aktivist ve rapçi Nehanda Abiodun da dahil olmak üzere ABD'de siyasi baskının hedefi olduklarını iddia eden diğer aktivistler de Küba'ya sığınmıştır. Kara Panter Partisi'nin kurucu ortağı Huey P. Newton da Havana'ya sığınmış, ancak daha sonra suçlamalarla karşı karşıya kaldığı Amerika Birleşik Devletleri'ne dönmüştür (Telesur, 2017). Küba merkezli Tricontinental dergisi de 32. sayısında BPP'nin kurucusu Newton ile bir röportaj gerçekleştirmiştir (Tricontinental, 1968).

Kara Panter Partisi'nin ilişkide olduğu bir diğer özne de Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti'dir (KDHC). BPP'nin liderlerinden Eldridge Cleaver 1969 yılında Kore'yi ziyaret etmiştir. Cleaver KDHC'nin başarılarından ve *Juche* ideolojilerinden etkilenmiştir. BPP öz savunma ve kendi kaderini tayin hakkına inandığından Kore'yi yakından izlemiştir. Zamanla BPP, KDHC'yi hareketlerinin gelecekteki hali olarak görmeye başlamıştır. Öncelikle Kore'nin anti-emperyalist güzergahı sonrasında da ABD'nin iç bölge şehirlerine kıyasla bir ütopya gibi görünmesi bu etkilerin nedenleri olmuştur (Johnson, t.y.).

Şekil 4: BPP'nin resmi gazetesinin 25. sayısının kapağında KDHC'nin kurucusu Kim Il-Sung ve BPP liderlerinden Eldridge Cleaver (Kuroski, 2017).

Çalışmanın bu bölümünde toplumsal hareketler ve hareketlerin kültür ile olan ilişkisi incelenmiştir. Buna göre kültür toplumsal hareketlerin tüm faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan geniş bir olgu olarak ele alınmıştır. Toplumsal hareketlerin yarattığı kültürün değıştirici ve dönüştürücü bir etkisi vardır. Özellikle Zapatistalar ve BPP örnekleri, siyasal bir devrim anından ziyade bir süreç olarak toplumsal alana odaklanmışlardır. Hayata geçirdikleri dayanışma faaliyetleri onların ütopyalarını bugünden inşa etmelerine fırsat yaratmıştır. Williams'ın Uzun Devrim kavramında da görüldüğü gibi bu hareketler bir mirası devralmıştı ve kendileri sönmüldükten yahut ortadan kaldırıldıktan sonra geriye bir miras bırakmıştır. İşte bu miras kültürel olana ilişkindir. Williams'ın da belirttiği gibi toplumsal alandaki devrim

sürece daha genel bir sürece yayılmaktadır, bu bağlamda uzundur. Gerek Zapatistaların yaratmış olduğu kültür gerek Kara Panterlerin yaratmış olduğu kültür bugün gündelik hayatta varlığını devam ettirmektedir. Bunların yanında her iki hareket radikal önermelerde bulunsa da popüler kültürün onları yeniden ürettiği anlaşılmaktadır. Her iki hareketin bugün toplumsal hareketler literatüründe “alternatif” dendiğinde ilk akla gelen örnekler olması yarattıkları somut kültürel değişimler ve dönüşüm süreçleriyle ilişkilidir.

Sonuç

Toplumsal hareketler çeşitli çıkar gruplarının birlikteliğinden oluşan geniş kapsamlı örgütlenmelerdir. Uzun Devrim ise bireyleri, toplulukları ve kurumları değiştirip dönüştüren toplumsal devrim sürecidir. Toplumsal hareketler yer yer iktidar perspektifiyle ortaya çıkabildiği gibi iktidar hedefi olmadan yalnızca toplumsal anlamda kimliksel tanınma vizyonu ile de hareket edebilir. Bu çerçeveden bakıldığında toplumsal hareketler ve Uzun Devrim “kültür” kavramı etrafında birleştirilebilir. Kültür, Williamscı bir yerden tanımlandığında insanlığın tüm üretim ve aksiyonlarını, ilişkilerini ve varoluşunu kapsayan geniş bir açıklama vermektedir. Bu bağlamda toplumsal hareketlerin yarattıkları Uzun Devrim kültürel alana ilişkindir. Çalışma, bu incelemeler yapılırken üç kıtacı yaklaşımını kullanmıştır. Bu yaklaşıma göre Asya, Afrika ve Latin Amerika halklarının mücadeleleri öğretici öğeler olarak ele alınmıştır. Bu noktada belirtmek gerekir ki Zapatistalar Latin Amerika uzamında yer alsada Kara Panterler örneği üç kıtanın coğrafi sınırlarına girmemektedir. Ancak bilinmesi gerekir ki siyah radikal geleneği coğrafyaları aşan bir birlikteliğin yaratıcısıdır. Üç kıtacı ve siyah radikal geleneğinin Karayipler’den Afrika’ya, Afrika’dan ABD gettolarına uzanan yolu bu bağlantıyı kurmayı kolaylaştırmıştır.

Kültürel olan toplumsal olan üzerinde (tam tersi de geçerlidir) değiştirici ve dönüştürücü etkilere sahiptir. İncelenen Zapatistalar ve Kara Panterler örneğinde bu etkiler aranmıştır. Öncelikle belirtilmelidir ki her ikisi de köklü toplumsal hareketlerdir. Zapatistaların yarattıkları imaj onların toplumsallaşmasında önemli bir yer edinmiştir. Kendilerine ait bir dil oluşturmuşlar ve bu onların siyasal kültürünü derinden etkilemiştir. Zapatistaları farklı kılan da siyasal felsefelerinin “modern” toplumsal hareketlerden ayrıştığı “*mandar obediendo*” kavramında yatmaktadır. İtaat ederek yönetme şeklinde çevrilebilecek olan bu kavram katılımcılığa, yerli kültürlerle, lider kültü yaratmamaya ve yataylığa dayanmaktadır. Zapatistalar her ne kadar uzun erimli bir orduya sahip olsalar da şiddet yanlısı değildir; silah onlar için bir öz savunma aracıdır. Zapatistalar yerel ekonomiyi canlandırmak adına önlemler almıştır. Geleneksel tıp onlar için alternatif bir kurum olarak yeniden canlandırılmıştır. Spor alanına

halkın katılımını sağlamaya girişmiş, müzik, resim, ve film gibi sanat dallarında hem kendileri üretmiş hem de sanatçılara esin kaynağı olmuşlardır.

Kara Panter Partisi tıpkı Zapatistalar gibi siyasal iktidar hedefi olmadan yola çıkmıştır. Ancak bu onların bir hedefi olmadığı anlamına gelmemektedir. Kendilerine ait güçlü siyasal iletişim araçlarıyla tıpkı Zapatistalar gibi yeni bir dil önermişlerdir. BPP için şiddet Zapatistalar için kaçınılmazı gereken değil kurucu olarak görülen bir siyasal stratejidir. Panterler en başta kısıtlı olsa da zamanla güçlü kadın kadrolar ve figürler kurmuş, bu siyah kadımların topluluk içindeki rollerini arttırmış ve siyah feminist dalgaya güç kazandırmıştır. Kara Panter Partisi çocuklar için kurdukları aşevleri ile uyuşturucuya karşı mücadeleleri toplulukları için “yarını bugünden kurma” stratejisini benimsemiştir. Parti, birçok müzisyene, sinemacıya ve şaire esin kaynağı olmuştur. Kara Panterler uluslararası ilişkilerde de oldukça cesur davranmış, ABD’nin doğrudan düşman olarak gördüğü Küba ve KDHC gibi ülkelerle ciddi ilişkiler geliştirmişlerdir. Her iki hareketin de kurdukları ve parçası oldukları tüm bu faaliyetler toplulukları için dönüştürücü etkileri sahip olmuştur. Aynı zamanda kültürel anlamda hem yeni bir kültürün habercisi olmuş hem de kültürü toplumlarını dönüştürücü bir etki olarak görmelerine vesile olmuştur.

Bugünden bakıldığında, her iki hareket de, Williams’ın belirttiği gibi kendilerinden önce başlayan bir devrimin devamcısı olmalarını ve bu devrimi gelecek nesillere miras bırakmaları bağlamında Uzun Devrim’in özneleri olmalarına yol açmıştır. Bu Uzun Devrim’in etkileri bugün her iki toplulukta ve küresel çapta görülmektedir. Her iki hareket gerek kendilerinin mevcudiyeti gerek katalize ettikleri dinamikler yoluyla etkilerini bugün de göstermektedir. Ancak çalışmanın da temel iddiası olduğu üzere her iki toplumsal hareket de Uzun Devrim sürecinde kültürü değiştirici ve dönüştürücü bir fail olarak ele almıştır.

Kaynakça

Alk, H. (1971). “The Murder of Fred Hampton”.

https://www.imdb.com/title/tt0067456/?ref_=kw_li_tt Erişim Tarihi: 25.02.2023.

Bassett, M. T. (2016). “Beyond Berets: The Black Panthers As Health Activists”. *American Journal Of Public Health*, 106 (10), 1741-1743.

BBC. (2014). “Mexico's Zapatista rebel leader Subcomandante Marcos steps down”.

<https://www.bbc.com/news/world-latin-america-27569695> Erişim Tarihi: 24.02.2023.

BBC Mundo. (2003). “Marcos: enigma y realidad”.

http://news.bbc.co.uk/hi/spanish/latin_america/newsid_3359000/3359093.stm Erişim Tarihi: 24.02.2023.

- Besancenot, O. & Löwy, M. (2022). *Devrimci Yakınlıklar Kızıl ve Kara Yıldızlarımız*. (Çev. Ayşen Sarı). İstanbul: Habitus.
- Blakemore, E. (2021). "How the Black Panthers' Breakfast Program Both Inspired and Threatened the Government."
<https://www.history.com/news/free-school-breakfast-black-panther-party>
Erişim Tarihi: 24.02.2023.
- Bogues, A. (2011). "CLR James, Pan-Africanism And The Black Radical Tradition". *Critical Arts*, 25(4), 484-499.
- Boumama, S. (2016). *Afrika Devriminin Figürleri Kenyatta'dan Sankara'ya*. (Çev. Şule Ünsaldı). Ankara: NotaBene.
- Bourse, M. & Yücel, H. (2017). *Kültürel Çalışmaları Anlamak*. (Çev. Halime Yücel). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Can, G. (2004). "Sınıf ve Kültür İlişkisi Üzerine bir Deneme: Popüler Kültür Alanı İşçi Sınıfına Olanak Sunar mı?".
<https://gelenek.org/sinif-ve-kultur-iliskisi-uzerine-bir-deneme-populer-kultur-alani-isci-sinifina-olanak-sunar-mi/> Erişim Tarihi: 23.02.2023.
- Carson, C. & Carson, D. M. (1990). "Black Panther Party".
https://web.stanford.edu/~ccarson/articles/am_left.htm Erişim Tarihi: 23.02.2023.
- Castells, M. (2006). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Cilt 2 Kimliğin Gücü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Caunes, S. & Özdoğan, H. K. (2015). "1960'larda Etnik/Sosyalist Hareket Olarak Kara Panter Partisi". *MSGSÜ Sosyal Bilimler*, (12): 165-202.
- Chao, M. (2002). "EZLN... Para Tod@s Todo...". *Radio Bemba Sound System*.
<http://www.manuchao.net/radio-bemba-sound-system> Erişim Tarihi: 24.02.2023.
- Chow, A. R. (2021). "How The Black Panther Party Inspired a New Generation of Activists". *Time*. <https://time.com/5938058/black-panthers-activism/> Erişim Tarihi: 24.02.2023.
- Christ, G. (2020). "A brief history of the Zapatista murals".
<https://www.sp-arte.com/en/editorial/a-brief-history-of-the-zapatista-murals/> Erişim Tarihi: 24.02.2023.
- Comandancia General del EZLN. (1993). "Primera Declaración de la Selva Lacandona".
<https://enlacezapatista.ezln.org.mx/1994/01/01/primera-declaracion-de-la-selva-lacandona/> Erişim Tarihi: 24.02.23.
- Coşkun, M. K. (2022). *Sınıf, Kültür ve Bilinç Türkiye'de İşçi Sınıfı Kültürü, Sınıf Bilinci ve Gündelik Hayat*. 2. Baskı. Ankara: Dipnot.

- Couch, J. (2001). "Imagining Zapatismo: The anti-globalisation movement and the Zapatistas". *Communal/Plural: Journal of Transnational & Cross-Cultural Studies*, 9 (2): 243-260.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni*. (Çev. Selçuk Beşir Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- Çetinkaya, Y. D. (2015). "Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler". (Ed. Y. Doğan Çetinkaya) *Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim* içinde. 3. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dagnini, J. K. (2008). "Afrocentrism through Afro-American Music: from the 1960's until the Early 2000's".
http://www.revuesociologique.org/sites/default/files/2._Kroubo._Afrocentricism.pdf
Erişim Tarihi: 25.02.2023.
- D'Amelio, L. (2014). "The legacy of the Black Panthers". *International Socialist Review*, #93.
<https://isreview.org/issue/93/legacy-black-panthers/> Erişim Tarihi: 23.02.2023.
- Della Porta, D. & Diani, M. (2020). *Toplumsal Hareketler*. (Çev. Pelin Çakır & Ceren Gülbudak). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Delli Carpini, M. X. (2000). "Black panther party: 1966-1982". *Departmental Papers* (ASC), 1.
- Dirlik, A. (2006). *Global Modernite ve Sosyalizm Üçüncü Dünya Hayaleti, Globalizasyon ve Çin Halk Cumhuriyeti*. Çev. Veysel Batmaz. İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Dokuzovic, L. (2021). "Canlı Öğrenme". (Ed. KRISIS (Journal for Contemporary Philosophy) Yayın Kurulu) *Kıydan Köşeden Marksizm Kulavuzu* içinde. Ankara: Dipnot.
- Doss, E. (1999). "Revolutionary art is a tool for liberation': Emory Douglas and protest aesthetics at the black panther". *New Political Science*, 21(2): 245-259.
- Dworkin, D. (2012). *Sınıf Mücadeleleri*. (Çev. Utku Özmakas). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dyer-Witford, N. (2019). *Siber Proletarya: Dijital Girdipta Küresel Emek*. (Çev. Eylem Akçay). İstanbul: Z Yayınları.
- Gandbhir, G. & Pollard, S. (2022). "Lowndes County and the Road to Black Power".
https://www.imdb.com/title/tt19796996/?ref_=kw_li_tt Erişim Tarihi: 25.02.2023.
- Goal. (2014). El Ejercito Zapatista y su relación con el Inter de Milán.
<https://www.goal.com/es/noticias/el-ejercito-zapatista-y-su-relaci%C3%B3n-con-el-inter-de-mil%C3%A1n/blt12ec1de0a0b75a63> Erişim Tarihi: 24.02.2023.
- González Aróstegui, M. D. R. (2003). "Cultura de la resistencia: una visión desde el zapatismo". *LiminaR*, 1(2): 6-25.
- Gorz, A. (2011). *Maddesiz Bilgi, Değer ve Sermaye*. (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: Ayrıntı.

- Güven, E. (2020). “Amerika Birleşik Devletleri’nde Sosyalist Afro-Amerikan bir Yapılanma Olarak Kara Panterler Partisi ve Partinin Sesi The Black Panther Intercommunal News Service”. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 11(21).
- Haiven, M. (2018). *Radikal Hayalgücü ve İktidarın Krizleri Kapitalizm, Yaratıcılık, Müşterekler*. (Çev. Kübra Kelebekoğlu). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hardt, M. & Negri, A. (2021). *Ortak Zenginlik*. (Çev. Efla-Barış Yıldırım). İkinci Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hartley, D. (2016). “On Raymond Williams: Complexity, Immanence, and the Long Revolution”. *Mediations Journal of the Marxist Literary Group*. Volume 30, No. 1: Ideology, Critique, and the Long Revolution.
- Inter. (2017). “Zapatista Community Welcomes Inter Campus Mexico”.
<https://www.inter.it/en/news/2017-04-29-zapatista-community-welcomes-inter-campus-mexico> Erişim Tarihi: 24.02.2023.
- Intercampus. (2016). “Home. News. Return to Zapatista Communities with Inter Campus”.
<https://intercampus.inter.it/return-to-zapatista-communities-with-inter-campus/?lang=en> Erişim Tarihi: 24.02.2023.
- Jennings, R. (1998). “Poetry of the Black panther party: Metaphors of militancy. *Journal of Black Studies*, 29 (1): 106-129.
- Johnson, G. (t.y.). “North Korea and the Black Civil Rights Movement”.
<https://www.youngpioneertours.com/dprk-black-civil-rights-movement/> Erişim Tarihi: 25.02.2023.
- Keeling, K. (1999). “A Homegrown Revolutionary”?: Tupac Shakur and the Legacy of the Black Panther Party”. *The Black Scholar*, 29 (2-3): 59-63.
- King, S. (2021). “Judas and the Black Messiah”.
https://www.imdb.com/title/tt9784798/?ref_=kw_li_tt Erişim Tarihi: 25.02.2023.
- Kuroski, J. (2017). “The Black Panther Party Around the World”.
<https://allthatsinteresting.com/black-panthers-around-the-world/3> Erişim Tarihi: 25.02.2023.
- Kutlu, D. & Kaderoğlu Bulut, Ç. (2017). “Giriş Türkiye’de Emek/Sınıf Çalışmaları Üzerine Kimi Gözlemler ve “Sınıfın Suretleri”ne Dair Notlar”. (Der. Denizcan Kutlu & Çağrı Kaderoğlu Bulut) *Sınıfın Suretleri Emek Süreçleri ve Karşı Hareketler* içinde. İstanbul: NotaBene.
- Li, X. (2001). “The Chinese cultural revolution revisited”. *China Review*, 137-165.
- Marcos, S. (2003). *Zapatista Hikayeleri*. (Çev. Çiğdem Dalay). İstanbul: Agora.

- Marx, K. (1976). *Ekonomi Politigin Eleştirisine Katkı*. (Çev. Sevim Belli). 4. Baskı. Ankara: Sol Yayınları.
- Mattelart, A. & Mattelart, M. (2020). *İletişim Kuramları Tarihi*. (Çev. Merih Zillioğlu). 10. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- McCowan, M. C. (2003). "Imagining the Zapatistas: Rebellion, representation and popular culture". *International Third World Studies Journal and Review*, 14: 29-34.
- Meyer, D. S. (2002). "Opportunities and Identities: Bridge-Building in the Study of Social Movements". (Ed. David S. Meyer, Nancy Whittier, & Belinda Robnett) *Social Movements: Identity, Culture, and the State*. New York: Oxford University Press.
- Montesorri, N. M. (2018). "El movimiento Zapatista una cultura política, híbrida y paradójica". *Kamchatka revista de análisis cultural*, 12: 59-78.
- Oğuz, E. S. (2011). "Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28 (2).
- Prodnik, J. A. (2014). "A seeping commodification: the long revolution in the proliferation of communication commodities". *tripleC: Communication, Capitalism & Critique. Open Access Journal for a Global Sustainable Information Society*, 12(1): 142-168.
- Rose, S. (2018). "Black Panther: does the Marvel epic solve Hollywood's Africa problem?". *The Guardian*, febreiro de.
- Rustin, M. (2007). "The Long Revolution Revisited" *Soundings* 35, March, 16-30.
- Spencer, R. C. (2008). "Engendering the Black Freedom Struggle: Revolutionary Black Womanhood and the Black Panther Party in the Bay Area, California". *Journal of Women's History*, 20 (1): 90-113.
- Starr, A., Martínez-Torres, M. E., & Rosset, P. (2011). "Participatory democracy in action: Practices of the Zapatistas and the Movimiento Sem Terra". *Latin American Perspectives*, 38(1): 102-119.
- Street, J. (2010). "The Historiography Of The Black Panther Party." *Journal of American Studies*, 44 (2): 351-375.
- Şener, M. (2014). "Marksizmde Siyasal Strateji Sorunu: Marx'tan Komintern'e". http://kongrekaraburun.org/wp-content/uploads/2014/08/images_2014_TamMetinler_C5_01_MustafaSener.pdf
Erişim Tarihi: 23.02.2023.
- Tabor, M. (1970). *Capitalism Plus Dope Equals Genocide*. USA: Black Panther Party.
- Taş, O. (2020). *İletişim, Medya ve Kültür Anahtar Kavramlar*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

- Telesur. (2017). "5 Ways Fidel Castro and Cuba Inspired US Black Radicals".
<https://www.telesurenglish.net/news/5-Ways-Fidel-Castro-and-Cuba-Inspired-US-Black-Radicals-20161128-0009.html> Erişim Tarihi: 25.02.2023.
- Thomas, C. (2018). "'Black' Comics as a Cultural Archive of Black Life in America". *Feminist Media Histories*, 4 (3): 49-95.
- Tilly, C. (2008). *Toplumsal Hareketler 1768-2004*. (Çev. Orhan Düz). İstanbul: Babil Yayınları.
- Tricontinental. (1968). "Black Power and the Revolutionary" *Struggle*. Vol 3, No. 32.
- Tyner, J. A. (2006). "'Defend the ghetto': Space and the urban politics of the Black Panther Party". *Annals of the Association of American Geographers*, 96 (1): 105-118.
- Umoja, A. O. (1999). "Repression breeds resistance: The Black Liberation Army and the radical legacy of the Black Panther Party". *New Political Science*, 21(2): 131-155.
- Visual Squirrels. (2014). "Beatriz Aurora: The Art Of The Resistance."
<https://visualsquirrels.net/science/the-art-of-resistance/> Erişim Tarihi: 24.02.2023.
- Whittier, N. (2002). "Meaning and Structure in Social Movements." (Ed. David S. Meyer, Nancy Whittier, & Belinda Robnett) *Social Movements: Identity, Culture, and the State*. New York: Oxford University Press.
- Wild, N. (1998). "A Place Called Chiapas". <https://www.imdb.com/title/tt0145394/> Erişim Tarihi: 24.02.2023.
- Williams, R. (1960). *Culture & Society 1780-1950*. New York: Anchor Books.
- Williams, R. (1965). *The Long Revolution*. Middlesex: Penguin Books.
- Williams, R. (1993). *Kültür*. (Çev. Suavi Aydın). Ankara: İmge.
- Williams, Y. (2008). "'Some Abstract Thing Called Freedom': Civil Rights, Black Power, and the Legacy of the Black Panther Party". *OAH Magazine of History*, 22 (3): 16-21.
- Yılmaz, Ö. (2019). Latin Amerika'da Toplumsal Hareketler – II: EZLN'nin 36 yılı.
<https://ilerihaber.org/yazar/latin-amerikada-toplumsal-hareketler-ii-ezlnnin-36-yili-107673> Erişim Tarihi: 24.02.2023.
- Yoo, J. (2015). "Black Panthers' Breakfast Program."
<https://oregonhunger.org/black-panthers-breakfast-program/>
Erişim Tarihi: 25.02.2023.
- Young, R. J. (2016). *Postkolonyalizm: Tarihsel Bir Giriş*. (Çev. Burcu Toksabay Köprülü & Sertaç Şen). İstanbul: Matbu Kitap.
- Young, B. R. (2019). "Imagining Revolutionary Feminism: Communist Asia And The Women Of The Black Panther Party." *Souls*, 21(1): 1-17.

- Zajak, S. & Sorg, C. (2020). "Social movements, stratification, and international political economy." (Ed. Sabrina Zajak & Sebastian Haunss) *Social Stratification and Social Movements*. Oxon: Routledge.
- Zuo, J. (1991). "Political Religion: The Case Of The Cultural Revolution in China". *Sociological Analysis*, 52(1): 99-110.